

AZ 1883. ÉVI XXX. T.-C. ÉS ANNAK HATÁSA KÖZÉP- ISKOLÁINK FEJLŐDÉSÉRE.*

(Első közlemény.)

1883. május hó 23-án szentesítette a király az anyai vajudás és a képviselőházban lefolyt elég szenvedélyes vita után létesült középiskolai törvényt, mely törvénykönyvünkbe, mint az 1883. évi XXX. t.-c. van beiktatva.

Létesülése közoktatásunk történetének egyik határárköve.

Nem mondhatjuk ugyan, hogy 1883-ig a központi kormányhatalom az iskolák szervezetére és rendjére befolyást ne gyakorolt volna, de e befolyást az iskolák egy része nem ismerte el törvényesnek és jogosnak és csak a kényszernek engedve engedelmeskedett neki s ez engedelmesség csakis odáig terjedt, ameddig a kényszereszközök terjedtek.

A középiskolai törvény legnagyobb jelentősége abban rejlik, hogy a központi kormányhatalomnak az összes középiskolák felett való felügyeleti jogát rendezte s ezzel annak további fejlődésére való befolyást magának tartotta fenn.

A törvényjavaslatot hevesen elleneztek az iskolafenntartó felekezetek és pedig katolikusok és protestánsok egyaránt, mert jogaik korlátozását látták benne. Leghevesebb ellenzői azonban a nemzetiiségek képviselői voltak.

Trefort Ágoston, akkori közoktatási miniszterünk, hogy a javaslat ellenzőit annyira-mennyire kibékítse, úgy a bizottsági, mint utóbb a képviselőházi tárgyalások során, törvényjavaslatának számos elég lényeges módosításába volt kénytelen belenyugodni, mely módosítások nem szolgáltak a javaslatnak épen előnyére.

A tanárok ifjú nemzedéke, mely akkor állott tanítói pályája küszöbén, ezekhez tartoztam akkor én magam is, örömmel üdvözöltük a végre létesült középiskolai törvényt, s bár teljesen megelégedve nem voltunk vele, mert nem tartottuk elég radikálisnak, középiskolaügyünk nagy fellendülését reméltük annak hatásaképen.

Azóta huszonöt év telt el. Ez talán nem elegendő idő arra, hogy végleges ítéletet mondjunk a törvény értékéről, mert ez ítéletet a jövő tapasztalatai még módosíthatnák, de legyen szabad ez évforduló alkalmából a törvénynek középiskolaügyünkre gyakorolt eddigi hatását vizsgálnom, valamint azt, mennyire voltak jogosultak a pesszi-

* A Magy. Päd. Társ. 1908. május havi ülésén tartott felolvasás.

misztikus aggodalmak, melyek egyrészt, — az optimisztikus remény-
ségek, melyek másrészt annak hatálya alá léptéhez köttettek.

Hogy ezt tehessem, szükséges elsősorban ismertetnem közép-
iskolaügyünk állapotát és annak azon fogyatkozásait, melyek orvoslása
a törvénynek feladata volt.

Azután a törvény lényeges intézkedéseinek ismertetésére térve
át, igyekszem vázolni, mely eszközökkel kísérlette meg a törvény a
felismert bajok orvoslását és végül a törvény végrehajtását s végre-
hajtásának középiskolaügyünk fejlődésére való hatását fogom vázolni.

*

A legnehezebb feladat iskolaügyünk akkori állapotának képét adni.

A magyar középiskola tulajdonkép addig legcsekélyebb részében
volt állami intézmény, azzá csak e törvény által lett. Középiskoláink
nagy része a reformáció és ellenreformáció százados küzdelmeinek
volt egyik fegyvere s fegyverül szerveztetett, védő s támadó fegyve-
rül egyaránt. A küzdő felek versenye volt ez iskolák fejlődésének és
fejlesztésének főrugója s bármily sajnosak voltak is különben, a val-
lási ellentétek és surlódások, az iskolaügy, nevezetesen a középiskola-
ügy s ennek nyomán nemzeti közművelődésünk fejlődésére határozot-
tan áldásosan is hatottak.

A középiskola hazánkban, történelmi fejlődésénél fogva, első-
sorban az egyházak szolgálatában állott s azok nagy részét a feleke-
zetek tartották fenn.

A kormányhatalomnak a középiskola iránti érdeklődése és be-
folyásának érvényesítése e téren is. Mária Theresia uralkodásával
kezdődik és e befolyást sikerült is érvényesíteni és fenntartani a ka-
tholikus jellegű iskolákban, sőt azok egy része jóformán állami isko-
lának volt tekinthető, amibe a kath. egyház annál is inkább bele-
nyugodhatott, mert hisz a róm. kath. vallás valójában államvallás is volt.

1883-ban középiskoláink száma 179 volt s ezeknek közel egy
harmadrésze a tanügyünkben oly fontos és nagyjelentőségű szerepet
vitt szerzetesrendeké volt. A szerzetes rendek maguk csak ez iskolák
egy részének voltak tényleges fenntartói. Szerzetesi iskola mindnyája
csak annyiban volt, hogy szerzetesek látták el azokban a tanítást, a
fenntartók hol alapítványok, hol községek vagy kath. főpapok voltak.*

* A negyvennégy szerzetesi iskolából huszonkettőben, és pedig
9 teljes és 13 csonka gimnáziumban *piaristák tanítottak*; három teljes és
három csonka gimnáziumot a *Szt.-Benedekrend* látott el s tartott fenn;
a *premonstreiek* rendje három teljes gimnáziumnak volt fenntartója; egy
eljes és két csonka gimnáziumban *minoriták*, három csonka gimnázium-

A szerzetesi iskolákban Mária Theresia óta az állam által megalkotott tanterv, tehát az első és második Ratio Educationis, majd a Thun-Exner-féle Entwurf, aztán az 1862-iki módosított Entwurf és az alkotmányos korszak helyreállta után az 1868, 1872 és 1879-iki tanterv voltak érvényben.

A tanítórend autonómiája lényegében csak a tanári személyzet és az igazgatók alkalmazásában érvényesült. Tanítási szempontból ez iskolák is az állami főigazgatók felügyelete alatt állottak, fegyelmi szempontból azonban kizárólag a rendnek voltak alárendelve.

Más, tisztán katolikus jellegű alapítványból, melyek legnagyobbja az erdélyi kath. status vagyona, tíz teljes és öt csonka gimnázium tartatott fenn. Ezek tanárai részben világi tanárok, részint világi papok voltak.

Görög katolikus alapítványokból három teljes főgimnázium tartatott fenn.

Végül volt az országban nagyrészt újabb eredetű tizenkét községi középiskola, ezek között egy főgimnázium, négy teljes és négy csonka reáliskola.

Ezeket itt azért soroltam fel egymás mellett, mert az államhatalomhoz való viszonyuk körülbelül ugyanaz volt, mint a szerzetesrendi iskoláké. Tanügyi szervezetük és tantervük az állami volt, de tanáraikat maguk alkalmazták s azok felett a fegyelmi hatáskört ők gyakorolták, s ugyanez állott az akkor hazánkban létezett hat magániskolára vonatkozólag is, melyek között egy teljes gimnázium, egy teljes reáliskola, két csonka reálgimnázium és két csonka (három oszt.) reáliskola volt.

Az állam maga, az állami költségvetés terhére, 1883-ban 25 középiskolát tartott fenn és pedig nyolc teljes főgimnáziumot és 17 teljes főreáliskolát.

Az állami kezelés alatt álló tanulmányi alapból pedig fenntartott nyolc teljes és három csonka gimnáziumot.

E kétnemű, összesen 36 középiskola állott teljesen a közoktatási kormány rendelkezése alatt, amennyiben ezeknek nemcsak tanrendszerét s tantervét maga állapította meg, de kinevezte a tanárokat is és mindenben korlátlanul intézkedett az iskolák ügyeiben.

Az eddigiekben felsorolt 114 iskola felett az állami felügyeletet nyolc tankerületi kir. főigazgató gyakorolta s ezáltal azoknak nemcsak szervezetében, de kormányzatában is bizonyos egyöntetűség létesült.

Az államkormányzat befolyása alatt szervezett ezen 114 közép-

ban *Szt. Ferencrendi barátok* és végül egy teljes gimnáziumban Jézus társaságbeli atyák tanítottak.

iskolán kívül volt az országban 65, az autonom vallásfelekezetek által fenntartott és kormányzott középiskola.*

A felekezeti iskolák egymás között, csak az egyfelekezettieket is tekintve, legkevésbé sem voltak egyműiek, nagyon különböztek azáltal, hogy mily jövedelmekből tartattak fenn s azon tekintetben is, hogy ezzel szemben a fenntartó milyen befolyást gyakorolt az iskola kormányzatára.

Az egyházi főhatóságok befolyása az egyes iskolákra nem volt egyöntetűen szabályozva s sok esetben teljesen illuzorikus volt és az autonómiát tulajdonképen az iskola egyénileg képviselte, s annak gyakorlója nem egy esetben az iskola élén álló igazgató volt, kinek hatalmát csak az korlátozta, hogy három vagy öt évenként új választástól függött annak folytonossága.

De egy másik körülmény ennél még sokkal jelentősebben két különböző osztályba sorolta az iskolákat. Ugyanis a tanítás nyelve.

A reformátusok és unitáriusok összes iskoláiban, az ágostai hitv. evangélikusok magyarországi iskoláiban a tannyelv a magyar volt, de az erdélyrészi ág. h. ev. egyház iskoláiban a német, a görögkeletiek iskoláiban pedig részben az oláh, részben a szerb nyelv. A magyar nyelv tanításának pedig ez iskolákban nagyon csekély szerep jutott legtöbbszörben csakis fakultatív tantárgyként szerepelt.

Ez utóbbi körülményt azért kell külön is kiemelni, mert a törvény szerkesztésére természetesen lényeges befolyása volt.

A felekezeti iskolák ily különfélesége mellett mégis meglepő volt azok egyöntetűsége az iskolaszervezet és a tanterv tekintetében, nemcsak egymás között, de az állami felügyelet alatt álló iskolákhoz képest is.

A hatvanas és hetvenes évek háromszori tantervváltozása ugyan meglehetősen hatástalanul vonult el ez iskolák felett, de a mi a Thun—Exner-féle tervezetben jó volt, az meghonosodott volt már a

* Ezek, fenntartóik szerint osztályozva, a következők voltak:

A reformátusok 16 teljes és 14 csonka gimnázium felett rendelkeztek, azaz volt összesen 30 iskolájuk.

Az ágostai hitv. evangélikusok 27 iskolát tartottak fenn és pedig 14 teljes és nyolc csonka gimnáziumot, egy teljes és két csonka reál-gimnáziumot.

E két felekezetnek volt ezeken kívül egy közös, teljes gimnáziuma is.

Az unitáriusok egy teljes és két csonka gimnáziumot, végre az 1868 évi IX-ik törvényekkel iskoláik autonómiáját illetőleg a protestantsokkal egyenjogúsított görög-keleti hitvallásúaknak két teljes gimnáziumot és egy-egy csonka gimnáziumot és reáliskolájuk volt.

protestáns iskolákban is. Megvolt a régebbi hármas tagozat helyett a gimnázium kettős négy-négy osztályos tagozata és lassan bár, a szakrendszer is kezdi a régi osztályrendszert helyéből kiszorítani.

Egynehány év alatt bizonyára az 1879-iki új tanterv, első tantervünk, mely a gymnasiumi tantervben a nemzeti művelődés elemeinek juttatta a főszerepet, szintén megtalálta volna útját, legalább a magyar tannyelvű autonom felekezeti iskolákba.

A tanrendszer s tantervbeli e nem nagyon lényeges különbségek még nem tették volna szükségessé a törvény által való rendezést, e különbségek eltüntetése még nem lett volna sürgős államérdek. Az eddig említett körülmények között csak kettőt említettünk, mely kulturpolitikai szempontból egyrészt, nemzeti szempontból másrészt tényleg aggodalmasnak látszik; ezek egyike, hogy az ország 179 középiskolája közül 72 intézet csonka volt. A csonka középiskola pedig tulajdonkép nem is középiskola. E körülmény arra látszott utalni, hogy középiskola sok helyütt szükséges volna, hol annak fenntartására hiányzik az anyagi erő.

A másik, ennél még sokkal aggodalmasabb jelenség az volt, hogy hazánk középiskoláinak egy része a magyar nemzeti művelődést és a magyar nyelvet teljesen elhanyagolta, tehát tulajdonképen idegen iskola volt.

Az elméleti politikának ma teljesen vitathatlan alaptétele, hogy a nemzeti ifjúság nevelése s nevelése ügyének intézése állami jog és kötelesség. Ez mindenfokú iskolára vonatkozik, de természetesen első sorban a középiskolára, mely a nemzet jövő nemzedékének intelligenciáját, tehát vezető osztályát van hivatva nevelni.

A gyakorlati politika szempontjából azonban az államnak sehol és soha nem volt, és nem is lehet kifogása az ellen, ha ebbeli kötelességének teljesítését a társadalom, vagy ennek bizonyos alkotói, ez esetben a felekezetet vállalták magukra, feltéve természetesen, hogy ezek intézményei az állam érdekét kielégítik.

Az eddig elmondottak két irányban való intézkedésre utaltak, hogy ott, hol az eddigi iskolafentartó az állam érdekét teljesen kielégítő iskolát anyagi gyöngeségénél fogva fentartani nem tudott, az állam támogassa s így a már befektetett anyagi és szellemi tőkét a maga céljaira produktívebben értékesítse.

A második dolog, melyet a törvény által biztosítani kellett, az, hogy e haza minden iskolája, ha nyelvében nem is, de legalább szellemében magyar legyen; hogy e hazában középiskolát ne végezhessen tanuló anélkül, hogy a nemzeti művelődéstörténelem anyagával, a nemzeti irodalommal s az állam nyelvével is ne ismerkedjék meg.

Erről gondoskodni tényleg állami feladat, sőt állami kötelesség volt.

Az 1883-ik XXX. törvény ezért gondoskodott, hogy a vallásfelekezetek, törvényhatóságok, községek, társulatok vagy egyesek által fentartott iskolákat, amennyiben azok fentartását az állam érdeke kívánja, segíeyezhesse, szabályozva egyúttal e segíeyezés feltételeit és módozatait s ezáltal a társadalom által már befektetett tőkét mindenkorra biztosította a közoktatás érdekének.

Hogy minden középiskolát a nemzeti érdek szolgálatának biztosítson, arról a törvény azáltal, gondoskodott, hogy kimondja, hogy a nem magyar tannyelvű iskolákban a magyar nyelv legalább oly óraszámban tanítandó, mint az állami középiskolákban és hogy a magyar nyelv s irodalom a 7-ik és 8-ik osztályban magyar nyelven tanítandó, az érettségi vizsgálaton pedig a tanulóknak e tárgyból magyar nyelven kell felelniök.

Ezzel biztosította a törvény a meglevő iskolák fejlesztését egyrészt, a nemzeti érdekeknek a középiskolában való érvényesülését másrészt. De hátra volt még egy harmadik ép oly fontos dolog, az iskolák szellemi színvonalának, azok jóságának emelése.

Az iskola színvonalának, az iskola kvalitásának meghatározója pedig annak tanártestülete, annak tudományos és pädagogiai készsége.

Mária Theresia koráig minden iskolafentartó teljes szabadon választja meg az intézetében alkalmazott tanárokat. A nagy királynő, ki a közepoktatásról való gondoskodást állami hivatásnak érezte, gondoskodott némikép a tanárképzésről is, de e kezdetleges intézkedések nem fejlesztettek s idővel teljesen feledésbe mentek.

A kérdés fontosságát a mi politikusaink közül e század első felében Széchenyin kívül talán senki sem érezte, a tanárképzés kérdése törvényhozásunkat sohasem foglalkoztatta.

Az abszolút kormány aztán 1849-től 1862-ig négy szabályrendelettel is intézkedett a tanárképzés tekintetében. E rendeletek lényege, hogy tanári vizsgálatot követelt, az erre való bocsáthatást pedig az egyetem bizonyos idei látogatásának igazolásához kötötte. Miután azonban a szerzetesrendi tanárookra apriori kivételeket statuált, az alsóbb osztályok tanárai számára megelégedvén tanári vizsga helyett érettségi bizonyítvánnyal, az autonóm felekezeti iskolák pedig iskoláik tanárainak képesítéséről teljesen szabadon intézkedhettek, ezen rendelkezéseknek nagyon csekély gyakorlati jelentőségük volt.

A magyar középiskolai tanárképzésnek alapját br. Eötvös Józsefnek egy 1870. évi rendelete képezi, mellyel a budapesti tudományegyetemen gimnáziumi, a műegyetemen realiskolai tanárképző intézetet és ennek megfelelőleg két tanárvizsgáló bizottságot is szervezett

Trefort miniszter 1875-ben megszüntette e két különböző képesítést és a két tanárvizsgáló bizottságot egyesítette s 1882-ben az eddigi eljárást módosítva, azon vizsgálati rendszert állapította meg, mely csekély módosításokkal maig is érvényben van.

Eszerint tanárvizsgálatot tehet, ki hazai középiskolán tett érettségi vizsgálatot, négy évi egyetemi elméleti tanulmányt és egy évi gyakorlatot igazol. A vizsgálat áll alap-, szak- és pædagogiai vizsgából.

Ezen tanári képesítés azonban egyelőre csakis az állami vezetés alatt álló tanintézeteknél alkalmazott tanárookra volt kötelező s nem vonatkozott az autonóm felekezetek iskoláinak tanáira, mely intézetek saját főhatóságuk által szervezett vizsgáló bizottságok által képesített tanárokat alkalmaztak. Azonban a hetvenes évek végén s a nyolcvanasok elején ez iskolák is már keresték és mind sűrűbben alkalmazták az állami képesítést nyert tanárokat, ami által kifejezték azt, hogy ezek készülségét megfelelőbbnek tartják.

Ez volt a tanárképzés ügyének állása a törvény létrejötte korában.

A törvény intézkedése e kérdésben teljesen radikális volt, amennyiben kimondta, hogy ezután a hazai középiskolákban csak az országos tanárvizsgáló bizottság által képesített tanár alkalmazható.

Átmeneti intézkedéseket is alkotott a törvény, miáltal a törvény e része életbeléptének nehézségeit elenyésztette, de mindezen intézkedések muló érvényességűek voltak. Ma, huszonöt év mulva. hazánk középiskoláiban már csak nagyon kevés tanár van, kik tanári oklevelüket nem az állam által szervezett vizsgáló bizottság előtt nyerték.

Amíg az államhatalom ezáltal egyrészt arról gondoskodott, hogy a középiskolai tanárság tudományos készülségének színvonalát emelje, addig másrészt a nemzeti érdeknek egyik fontos biztosítékát is lerakta, amennyiben minden tanár vizsgálatának kötelező részévé téve a magyar nyelv, irodalom és művelődéstörténelmet, gondoskodott arról, hogy hazai középiskolán ne működhessék oly tanár, ki ezek ismeretének nincsen birtokában.

A tanárképzés illetén megoldása nekünk ma annyira természetesnek látszik, hogy ettől eltérőt alig tudunk csak gondolni is s ezért alig vagyunk képesek azt kellőleg méltatni.

Ha azonban egy pillantást vetünk népoktatási tanintézeteink tanítóképzésére, hol az állam e nagyon természetes állami jogot nem vette igénybe, ha nézzük, milyenek ott az állapotok s elgondoljuk, hogy ugyanilyen lehetne középiskoláinknál is a tanárképzés, akkor értjük meg e kérdés illetén, radikális megoldásának áldását és jelentőségét.

Akkor ez intézkedés nagy ellenzésre talált, részben felháborodást okozott; ma alig van az államnak polgára, ki annak áldásos voltáról s államjogi helyességéről meggyőződve ne volna.

Kulturpolitikai szempontból nincs fontosabb államérdek annál, hogy kik nevelik az ifjúságot; a jövő nemzedék nevelőit nevelni ezért nem lehet hivatva más, mint maga az állam s igazán nemzetivé nevelésünk nem lehet mindaddig, míg ez elv, melyet a középiskolai tanárképzés terén törvényhozásunk megvalósított, közoktatásügyünk egész vonalán nem érvényesül. Ezzel közoktatásunk nemzetivé lenne, s ez a dolog lényege, nem annak államosítása.

(Folyt. köv.)

ROMBAUER EMIL.

A MAGYAR NYELV TANÍTÁSA A NEMZETISÉGI VIDÉKEKEN.*

(Első közlemény.)

Meg-megújuló kérdés ez a magyar pedagógiai irodalomban. Hol a középiskolai tanárvilág kapja föl a kérdést, hol az elemi népiskola tanítósága; bizonyosságul annak, hogy methodikánk egyik legnehezebb problémái közé tartozik. Most legújabbán az Orsz. Középis. Tanáregyesületi Közlöny foglalkozik e kérdéssel, amely kapóra jön az elemi iskolai tanítóságnak, minthogy az 1907: XXVII. t.-c. 19. és 20. szakasza a magyar nyelv, a számolás, a hazai földrajz és történelem, továbbá a polgári jogok és köteleességek tanításához köti a nem magyar tanítási nyelvű községi és hitfelekezeti elemi népiskoláknál alkalmazott tanítók alapfizetés és korpótlék kiegészítését.

Mielőtt kitűzött témám fejtegetésébe bocsátkoznám, kénytelen vagyok — bár nem szívesen teszem, mert úgy vélem, hogy eltérek a tárgytól — a középiskolai tanárok vitájába beleszólani.

A vita megindítója helyes mederben mozgott és kereste az útát — a magyar nyelv sikeresebb tanítására a nemzetiségi vidékeken és a többi között arra az eredményre jutott, hogy egy jó olvasókönyv nagyot lendítene az ügyön. Az erre adott válasz indított engem arra, hogy beleszóljak a vitába, mert a válasz írója kilépett a helyes mederből és olyan állítást kockáztatott meg, amelyet nemzeti és kulturális szempontból egy pillanatig sem lehet szó nélkül hagyni. Nem azt kutatta ugyanis, hogy mi úton-módon lehetne nagyobb eredményt elérni a nemzetiségi vidékeken a magyar nyelv tanítása terén, hanem azt kereste, hogy mi módon lehetne megnehezíteni nemcsak az

* A Magy. Pädagogiai Társaság 1908 májusi ülésén tartott felolvasás.